ASPECTELE-CHEIE ALE RELAȚIILOR MOLDO – ROMÂNE

Cristina PAUNESCU, doctorandă, Universitatea de Stat din Moldova, masterandă, Academia de Administrare Publică,

Svetlana CEBOTARI, doctor habilitat în științe politice, conferențiar universitar Universitatea de Stat din Moldova, Academia de Administrare Publică

Rezumat

La un interval de aproximativ trei decenii de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Republica Moldova, subiectul cu referire la relațiile moldo-române rămâne a fi unul prezent atât în discursul politicienilor, cât și în cercetările reprezentanților comunității academice. Primul stat care a recunoscut independența Republicii Moldova a fost România.

În contextul analizei relațiilor moldo-române prezentul articol este axat pe cercetarea specificului colaborării Republicii Moldova cu România pe dimensiunea economică. Astfel, sunt reliefate principalele aspecte ale relațiilor politice, comercial-economice și sociale moldo-române din perioada anilor 2009-2021.

Cuvinte-cheie: *relații diplomatice, relații comercial-economice, România, Republica Moldova, colaborare, politică externă.*

https://doi.org/10.52327/1857-4440.2021.2(20).03
CZU: 327(478+498)

Introducere. Relațiile dintre Republica Moldova şi România, două state suverane şi independente, au un caracter privilegiat, special, decurgând din comunitatea de neam, cultură, limbă şi istorie națională. ,,România abordează pragmatic relația cu Republica Moldova, pornind de la interesul legitim de a vedea Republica Moldova înscrisă comunitatea europeană, capabilă să asigure o zonă de stabilitate şi securitate la frontieră estică a României, care este, totodată, granița UE şi NATO". Baza acestei relații este stabilită prin trasarea unor puncte comune care derivă din Declarația privind instituirea unui parteneriat strategic între România şi Republica Moldova pentru integrarea europeană a Republicii Moldova (semnată la Bucureşti, la 27 aprilie 2010)" [2]. Astfel, România este aliatul Republicii Moldova în realizarea parcursului European. Deşi au existat unele subiecte care au provocat tensiuni de ordin identitar-lingvistic şi istoric, relațiile moldo-române s-au axat pe o colaborare prodigioasă în mai multe domenii.

Un pas important care a fortificat relațiile bilaterale moldo-române a fost stabilirea Parteneriatului Strategic în anul 2010. Principalul obiectiv al Parteneriatului moldo-român se ax ape fortificarea relațiilor dintre cele două state cu scopul accelerării procesului de integrarea europeană a Republicii Moldova. Noua dinamică a relațiilor moldo-române – axată pe dimensiunea politică, economică și culturală – și-a găsit expresia în numeroasele vizite la cel mai înalt nivel, semnarea a mai multor acorduri bilaterale și suportul permanent acordat de către România Republicii Moldova [3].

Relațiile moldo-române în perioada 2009-2021. Astfel, analizând relațiile moldo-

române, este de menţionat faptul că principalele direcţii de cooperare sunt expuse în cele două documente de bază: Concepţia politicii externe a Republicii Moldova din 1995 şi Programul „Politica externă şi promovarea imaginii reale a României". Dacă e să examinăm primul document, constatăm că una dintre direcţiile principale ale concepţiei politicii externe a Republicii Moldova este cooperarea multilaterală cu România" [4]. Supunând analizei cel de-al doilea document, şi anume: Programul „Politica externă şi promovarea imaginii reale a României", putem afirma că în Capitolul 11.2.4 „Intensificarea relaţiilor bilaterale" se stipulează că "Guvernul României va urmări cu prioritate dezvoltarea cu dinamism şi pragmatism a relaţiilor speciale şi privilegiate ale României cu Republica Moldova, pe baza identităţii de limbă, cultură şi istorie, prin dezvoltarea ariilor de complementaritate economică, susţinerea fluxurilor investiţionale în Republica Moldova, continuarea sprijinului economic direct, asistenţă pentru diversificarea resurselor energetice disponibile Republicii Moldova pentru creşterea gradului de independenţă energetică a ţării, sprijinirea admiterii Republicii Moldova la Pactul de Stabilitate în Europa de Sud-Est, susţinerea proiectelor europene de cooperare regională şi subregională la care Republica Moldova va putea participa [5].

Comparând aceste două documente, putem afirma că „Programul românesc, spre deosebire de „Concepţia" Republicii Moldova, la capitolul relaţiile moldo-române pare a fi mai amplu, relaţiile dintre cele două state fiind expuse mai desfăşurat, indicându-se principalele direcţii de colaborare. În condiţiile când graniţa celei mai mari alianţe militare pe care a cunoscut-o omenirea – NATO, care are interese geostrategice în istmul Ponto-Baltic şi în Caucaz, a ajuns la hotarele Moldovei, odată cu aderarea României la ea şi în condiţiile când hotarele Uniunii Europene s-au extins până la Prut, se observă o creştere a importanţei României şi a poziţiei ei în viitoarea arhitectură de securitate regională. De aceea, considerăm că Concepţia, atât în general, cât şi în particular, este depăşită şi e cazul să fie reexaminate priorităţile politicii externe a Moldovei în raport cu România" [6].

Dacă ar fi să caracterizăm relaţiile politice dintre România şi Republica Moldova, pe parcursul anilor, din 1991 şi până în prezent acestea pot fi caracterizate ca fiind ambiguii [7]. Deşi, atât pe culoarele politice, cât şi în mas-media din ambele state se vorbeşte despre sprijinul României acordat Republicii Moldova în procesul de integrare în Uniunea Europeană, inclusiv şi despre o eventuală unirea a României cu Moldova, nici unul din cele două obiective nu are un final bine definitivat la moment.

Analizând relaţiile moldo-române, este de menţionat faptul că, în ultimul timp există evoluţii mai clare şi încurajatoare în direcţia apropierii României de Republica Moldova, acestea înregistrându-se în domeniul investiţiilor şi prezenţei României în economia Moldovei. Astfel, în contextual analizei relaţiilor comercial-economice dintre Republica Moldova şi România este de menţionat faptul că la baza acestora se află un cadru juridic bine definitivat care creează premise pentru dezvoltarea şi diversificarea relaţiilor bilaterale. Astfel, principalele acorduri semnate sunt [8]:

- Acordului între Guvernul României şi Guvernul Republicii Moldova cu privire la cooperarea economică, industrială şi tehnico-ştiinţifică;
- Acordul între Guvernul României şi Guvernul Republicii Moldova privind înfiinţarea Comisiei mixte interguvernamentale de colaborare economică şi integrare europeană;
- Acordul între Guvernul României şi Guvernul Republicii Moldova privind evitarea dublei impuneri;

- Acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova privind promovarea și protejarea reciproca a investițiilor.

România este primul partener comercial al Republicii Moldova, devansând Rusia și Ucraina. Conform datelor Biroului Național de Statistică în anul 2020 principalele țări de destinație a exporturilor de mărfuri au fost: România (28,4% din total exporturi), Germania (9,1%), Federația Rusă (8,7%), Italia (8,6%), Turcia (6,9%), Polonia (4,4%), Republica Cehă (3,2%), Ucraina (2,8%), Belarus (2,7%), Elveția (2,5%), Bulgaria (2,3%), Olanda (2,2%), Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord (1,7%), Spania (1,4%), Franța (1,2%), Ungaria (1,1%) [9].

În contextul analizei relațiilor economice moldo-române, este de menționat faptul că, România, din punctul de vedere al numărului de companii în care a făcut investiții (1690) se plasează pe primul loc în topul partenerilor economici care investesc în Republica Moldova și pe locul 5 în topul țărilor care au investit în capitalul social al companiilor din estul Prutului. Astfel, conform datelor oferite de către Ambasada României la Chișinău, capitalul investit de România în Republica Moldova însumează cifra de 42 milioane USD (mai 2018). Actualmente, România este considerat a fi primul partener comercial al Republicii Moldova, având o prezență semnificativă în sectoare cheie ale economiei statului [10].

Analizând specificul relațiilor moldo-române din perioada anilor 2009-2021, este de menționat faptul că relațiile dintre Republica Moldova și România s-au axat asupra a două aspecte majore [11]:

- dimensiunea europeană a cooperării bilaterale, având la bază obiectivul strategic al integrării R. Moldova în UE;

- evidențierea caracterului special al relațiilor moldo-române, fundamentat de identitatea lingvistică, istoria și cultura comună.

Astfel, supunând atenției specificul relațiilor moldo-române din perioadă 2009-2021, este de menționat faptul în relațiile celor două state a predominat latura pragmatică, determinată de obiectivul strategic al Republicii Moldova de a se integra în UE. Ajutorul României acordat Republicii Moldova a contribuit la crearea unui parcurs ireversibil în politica externă a țării, cel orientat spre integrarea Europeană, cât și cel de creare a unei zone de stabilitate și securitate la frontiera sa estică. În acest context, România a venit în întâmpinarea diverselor solicitări din partea Republicii Moldova, oferind asistență concret, sub formă de ajutoare economice, atât nerambursabile, cât și sub forma unor credite în condiții deosebit de avantajoase (pe termen lung, fără dobândă, cu perioadă de garanție).

România acordă Republicii Moldova sprijin și prin intermediul suportului financiar atât rambursabil cât și nerambursabil. Acordul de finanțare nerambursabilă în valoare de 100 milioane euro a fost semnat în 27 aprilie 2010, la Iași. Timp de un deceniu, România a susținut financiar mai multe proiecte care vizează modernizarea a 1000 de instituții școlare, cât și construcția gazoductului Iași-Chișinău. De remarcat este faptul că din 28 martie 2021, acordul între Guvernul României și Guvernul Republicii Moldova privind ajutorul financiar nerambursabil în valoare de 100 de milioane de euro își încetează valabilitatea. Până în prezent au fost utilizați aproximativ 40 de milioane din banii acordați de către România Republicii Moldova, dintre care 60 de milioane au rămas necheltuite. În același timp, autoritățile de la București își exprimă disponibilitatea pentru încheierea unui nou parteneriat [12].

Investițiile, relațiile comerciale, prezența tot mai vizibilă în finanțarea unor proiecte

sociale, asistența financiară rambursabilă și nerambursabilă - toate acestea reprezintă modalități concrete și vizibile de implicare benefică a României în Republica Moldova. Acest fapt ne denotă și semnarea pe un termen de cinci ani la Chișinău, la data de 7 octombrie, 2015 a Acordului privind asistența financiară rambursabilă între Republica Moldova și România în valoare de 150 mil EURO [13]. Investițiile în economie și finanțările de proiecte prezintă pentru Moldova un suport direct oferit de către România - crearea locurilor de muncă, îmbunătățirea calității vieții a populației, cât și semnarea contractelor comerciale pentru companiile moldovenești.

Sprijinul României urmărește cu prioritate interesele cetățenilor din Republica Moldova și realizarea proiectelor bilaterale strategice, fiind strâns legat de continuarea reformelor esențiale pentru dezvoltarea democratică a Republicii Moldova și avansarea parcursului său european. Astfel, în conformitate cu Declarația comună din aprilie 2010, în scopul implementării politicilor economice relevante, cele două state s-au înțeles să dezvolte cadrul juridic al relațiilor economice bilaterale. Pentru consolidarea instituțională a cooperării economice dintre Moldova și România, statele au convenit asupra extinderii activității comisiilor mixte interguvernamentale, prin intermediul cărora erau coordonate proiectele și programele economice între cele două state. Comisia mixtă pentru colaborare economică reprezintă mecanismul instituționalizat de cooperare bilaterală pe palierul economic, coordonat de către miniștrii economiei din cele două state.

Moldova și România au convenit că vor acționa în vederea interconectării infrastructurilor și integrării lor în cadrul rețelelor de transport și telecomunicații din spațiul european, ținând cont de angajamentele față de Uniunea Europeană. În perspectivă, părțile au stabilit implementarea următoarelor proiecte bilaterale [14]:

- realizarea proiectului de interconectare electroenergetică prin lansarea liniilor electrice Isaccea - Vulcănești și Suceava - Bălți:
- construcția liniei de cale ferată de ecartament european 1435 MM de la stația Ungheni până la stația Chișinău;
- construcția podurilor rutiere peste râul Prut în preajmă localităților Iași-Ungheni și Bumbăta - Leova;
- implementarea roaming-ului internațional la tarife naționale între R. Moldova și România.

Dintre aceste proiecte s-a discutat pe larg subiectul referitor la roaming, nerealizat deocamdată din cauza costurilor înalte (în Republica Moldova sunt de vreo 20 de ori mai mari decât în România). Realizarea interconectării electroenergetice a RM la România este doar la fază de proiect a liniei electrice Isaccea - Vulcănești. Pe restul proiectelor strategice ale relațiilor moldo-române, pe fundalul unor promisiuni optimiste, autoritățile celor două state nu au întreprins acțiuni concrete.

În contextul analizei cooperării moldo-române pe dimensiunea energetică, observăm că Compania Transgaz, deținută de statul român, prin filiala sa din Republica Moldova, „EuroTransgaz", la 28 martie 2018 a semnat contractul de privatizare a companiei „Vestmoldtransgaz" (scoasă la privatizare de Guvernul Republicii Moldova, la un preț de 180 milioane lei moldovenești, circa 8,8 milioane euro, o condiție fiind investirea a 93 de milioane de euro în următorii doi ani).

Un alt moment care merită atenție în analiza relațiilor moldo-române pe dimensiunea energetică este construcția conductei Ungheni - Chișinău pe teritoriul Moldovei. Proiectul are

menirea să crească nivelul interconectării dintre cele două țări în privința infrastructurii de transport gaze naturale și desigur să reducă dependența RM fata de gazul rusesc. În luna iulie 2020, s-a finalizat construcția gazoductului Ungheni - Chișinău, care este capabilă să acopere cea mai mare parte a consumului de gaze naturale din Moldova și Transnistria și reprezintă astfel o alternativă la gazul importat din Rusia. Cu toate acestea, gazoductul nu a fost utilizat în sezonul de iarnă 2020-2021 deoarece, Moldova a încheiat un contract pentru această perioadă cu „Gazprom" din Federația Rusă [18]. La moment, Moldova este dependentă în proporție de aproape 100% de importurile de energie, capacitățile proprii de producție fiind reduse. O parte din energia necesară este produsă de centrala de la Cuciurgan, aflată însă pe teritoriul Transnistriei și deținută de concernul rus InterRao, restul reprezintă importuri din Ucraina. În decembrie 2017, Republica Moldova a semnat un acord de cooperare cu România pe dimensiunea energetică, care, odată finisat, va reduce semnificativ gradul de dependență energetică de Est și va uni practic țara cu România și Uniunea Europeană [19].

În scopul diminuării dependenței energetice a Republicii Moldova față de Federația Rusă, Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare (BERD), Uniunea Europeană (UE), Banca Europeană de Investiții (BEI) și Banca Mondială au semnat un acord privind acordarea unui pachet de finanțare în sumă de 270 de milioane de euro, în vederea asigurării interconectării permanente între rețelele electrice din Moldova și România. Compania „Moldelectrica" urmează să construiască până în 2022 o nouă line electrică de înaltă tensiune de 400 kV între Vulcănești (sudul Moldovei, lângă granița cu România) și capitala Chișinău. Proiectul presupune construcția unei stații electrice de tip back-to-back cu capacitatea de 600 MW în Vulcănești – necesară pentru a uniformiza diferențele de voltaj între sistemul românesc și cel din Republica Moldova, cât și modernizarea stației de transformare de la Chișinău. Practic, după ce proiectul va fi finalizat, o parte din rețeaua de tensiune înaltă a Moldovei va funcționa la o capacitate de 400 kV, similar ca cea din România și Europa Centrală și Occidentală, Moldova având posibilitatea de alimentare cu energie electrică din rețeaua românească [20].

După modelul „Transgaz", „Transelectrica" ar putea deveni acționar majoritar al Moldelectrica. Viitorul tranzacțiilor de acest gen însă poate fi afectat de politica statului român; „confiscarea" de către stat a 90% din profiturile obținute de companiile din sectorul public sub formă de dividende periclitează sursa de finanțare a potențialelor proiecte de investiții. În distribuția carburanților pe teritoriul Republicii Moldova întâietatea o dețin două rețele românești de benzinării: „Rompetrol" cu 93 de stații, respectiv „OMV Petrom" – cu 80 stații, dintr-un total de 650 de benzinării (dintre care 500 benzinării de rețea, restul fiind distribuitori independenți) [21].

Totuși, această piață este controlată practic de firme din România; Rompetrol este primul furnizor de carburanți din RM (retail+wholesale), vânzând combustibili și altor distribuitori, Petrom își alimentează benzinăriile proprii, iar stațiile Lukoil sunt alimentate de rafinăria Petrotel din România. În Republica Moldova nu există nici o rafinărie.

Dacă, să trecem în revistă sectorul bancar, observăm că prezența românească pe piața bancară a Republicii Moldova a crescut semnificativ. Conform datelor, băncile controlate de entități din România dețineau împreună circa o treime din totalul activelor bancare din RM: „Victoriabank" (BT+BERD) – 18,3%; „Mobiasbanca" (BRD- Groupe Societe Generale) – 12,7%; „Banca Comercială Română Chișinău" (BCR – Grup Erste) – 1,7%" [22].

În Republica Moldova investiții românești s-au realizat și în industria alimentară, IT și

comerţ on-line (piaţa cu mare potenţial în RM, dar ameninţată de emigrarea resursei umane), servicii de consultanţă, retail, bricolaj, tâmplărie PVC şi altele. De asemenea, România a finanţat în Republica Moldova lucrări de reparaţii ale sediilor unor instituţii social-culturale, grădiniţe, achiziţie de microbuze şcolare, activitatea serviciului de urgenţă SMURD şi altele.

Cooperarea în domeniul cultural-educaţional este una foarte importantă pentru cele două state, România acordând o asistenţă mare R. Moldova în acest domeniu. În Declaraţia comună din anul 2010 este prevăzută extinderea relaţiilor moldo-române în domeniul culturii, ştiinţei şi învăţământului pe baza standardelor europene. Baza cooperării cu Republica Moldova o constituie Acordul privind colaborarea în domeniile ştiinţei, învăţământului şi culturii între Guvernul României şi Guvernul Republicii Moldova, semnat la Chişinău, la 19 mai 1992, în vigoare din 27 decembrie 1993[23].

România alocă anual Republicii Moldova burse de studiu în învăţământul preuniversitar, universitar şi postuniversitar. Detaliile privind metodologia de şcolarizare şi depunerea dosarelor sunt publicate anual pe site-ul Ministerului Educaţiei şi Cercetării din România.

În anul 2010, Institutul Cultural Român a deschis o filială la Chişinău - Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu".

Protocolul de cooperare între Ministerul Culturii şi Identităţii Naţionale din România şi Ministerul Educaţiei, Culturii şi Cercetării al Republicii Moldova, semnat în cadrul şedinţei comune de Guvern din 22 noiembrie 2018, consolidează cadrul juridic bilateral în domeniu.

Relaţiile în domeniul culturii între cele două state au cunoscut o dezvoltare instituţională după anul 2009. La nivel informaţional, multe dintre proiectele şi programele româneşti realizate de România în R. Moldova nu au fost relatate în spaţiul public la adevărata valoare. În Declaraţia comună din aprilie 2010, sectorul mass media urma a fi extins în cooperarea între cele două state [24].

Dialogul politic moldo-român este unul eficient la nivel de guverne, bazat pe pragmatism economic, divergenţele de ordin ideologic şi politic trecând pe plan secundar.

Concluzii. Supunând analizei relaţiile moldo-române este de menţionat faptul că acestea se dezvoltă pe toate dimensiunile: politice, comercial-economice, şi socio-culturală. Astfel, cooperarea comercial-economică a devenit treptat una fundamentală pentru relaţiile bilaterale moldo-române, schimbând accentele dialogului instituţional între cele două state. România a devenit partenerul comercial numărul unu al R. Moldova. Componenta cultural-istorică a relaţiilor moldo-române în continuare deţine rol important, determinând un caracter special prin numeroasele programe şi proiecte.

Actualmente, este important ca părţile să dea dovadă de simetrie în acţiuni şi solidaritate în menţinerea securităţii regionale şi internaţionale. Este necesar de a consolida dezvoltarea cooperării în domeniile comercial, economic şi cultural, explorând noi direcţii şi oportunităţi de cooperare bilaterală.

Pentru asigurarea unui viitor prosper cetăţenilor este necesar utilizarea experienţei europene al statului vecin, România, prin unificarea eforturilor şi implementarea de noi proiecte comune promiţătoare în domeniul dezvoltării potenţialului economic, strategiilor de transport, infrastructurii şi comunicaţiilor. Acest lucru va îmbunătăţi dezvoltarea economică a statelor, va spori exporturile acestora către pieţele internaţionale, inclusiv pieţele UE, va facilita integrarea lor în coridoarele europene de transport, va satisface necesităţile mediului de afaceri în servicii de transport de înaltă calitate, precum şi va creşte mobilitatea forţei de muncă, va revitaliza activitatea industrială şi de afaceri.

Bibliografie

1. Concepția politicii externe a Republicii Moldova (direcții principale de activitate) din 8 februarie 1995. Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 368-XVI. martie, nr. 4, 1995.

2. Constituția Republicii Moldova. Direcția de Stat pentru Asigurarea Informațională Moldpress, Chișinău, 1994.

3. Politica externă şi promovarea imaginii reale a României. http://www.mae.ro/index.php ?cat=2&id=4988&idlnk=0&unde=doc

4. Serebrian, O. Politică şi Geopolitică, Chişinău, Cartier, 2004, 160 p.

5. Serebrian, O. Un deceniu de relații moldo-române. Democrația, nr. 9, 29 ianuarie, 2002. p. 10.

6. Declarația privind instituirea unui parteneriat strategic între România şi Republica Moldova pentru integrarea europeană a Republicii Moldova. https://mfa.gov.md/img/docs/0001739.pdf

7. Ciucu A. Relațiile economice dintre România şi Republica Moldova: investiții, schimburi comerciale şi alte lucruri bine de ştiut. Centrul român de politici europene. Fundația Soros, România, Policy Memo, 2010, nr. 24.

8. Cebotari S., Căldare Gh., Politica externă a Republicii Moldova, Chișinău 2018, CEP USM, 369 p. ISBN 978-9975-142-08-3. Sinteză analitică privind evoluția politicii externe a Republicii Moldova în perioada 2009-2019. APE, 2019. https://mfa.gov.md/img/docs/0001739.pdf Sinteza-privind-evolutia-politicii-externe-a-Republicii-Moldova-2009-2019.pdf (ape.md)

9. România şi Republica Moldova - de la romantismul podului de flori la pragmatism de ultimă oră. http://www.evzmd.md/special/302-special/71864-romania-si-republica-moldova-de-la-romantismul-podului-de-flori-la-pragmatism-de-ultima-ora.html

10. Borş V. Politica externă şi relațiile internaționale. Analele Ştiințifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Ştiințe socioumanistice". Chişinău: CEP USM, 2000, 129 p.

11. Cebotari S., Căldare Gh., Politica externă a Republicii Moldova, Chișinău 2018, CEP USM, 369 p. ISBN 978-9975-142-08-3

12. România şi Republica Moldova - de la romantismul podului de flori la pragmatism de ultimă oră. http://www.evzmd.md/special/302-special/71864-romania-si-republica-moldova-de-la-romantismul-podului-de-flori-la-pragmatism-de-ultima-ora.html

13. Dragos Filipescu „Unionism" pragmatic: relatiile economice dintre Romania si Republica Moldova.? http://www.contributors.ro/economie/%E2%80%9Cunionism%E2%80%9D-pragmatic-relatiile-economice-dintre-romania-si-republica-moldova/

14. Biroul Național de Statistică. Comerțul internațional cu mărfuri al Republicii Moldova în ianuarie- noiembrie 2020. https://statistica.gov.md/newsview.php?l=ro&id=6884&idc=168

15. Railean V. „A fost semnat Acordul privind asistența financiară rambursabilă între România şi Republica Moldova." https://diez.md/2015/10/07/a-fost-semnat-acordul-privind-asistenta-financiara-rambursabila-intre-romania-si-republica-moldova/

16. Cojocaru, Gh. Politica Externă a Republicii Moldova, Chişinău, Civitas, 2001.

17. Ciucu Ciprian (coord.), Chivrigă Viorel, Toderiță Alexandra, Tornea Ion, Consecințele unei Zone de Liber Schimb Aprofundate şi Cuprinzătoare asupra economiei Republicii Moldova, Institutul European din România, București, 2011, 23p. ISBN 978-606-8202-13-6.

18. Transgaz a cumpărat Vestmoldtransgaz? http://www.bursa.ro/transgaz-a-cumparat-vestmoldtransgaz-343731&s=companii_afaceri&articol=343731.html

19. Cojocaru, Gh. Atitudinea României față de declararea independenței Republicii Moldova. Caiete de Istorie, An. I, nr. 1, noiembrie 2001, p. 25-27.

20. Top zece state în care R. Moldova exportă cele mai multe mărfuri. România, pe primul loc. https://www.caleaeuropeana.ro/top-zece-state-in-care-r-moldova-exporta-cele-mai-multe-marfuri-romania-pe-primul-loc

21. Cea mai mare fabrică de medicamente din Europa de Est. Investiţii româneşti peste Prut. https://newsweek.ro/sanatate/cea-mai-mare-fabrica-de-medicamente-din-europa-de-est-investitii-romanesti-peste-prut

22. Acordul de asistenţă financiară nerambursabilă în valoare de 100 de milioane de euro, dintre România şi R. Moldova, semnat acum zece ani, s-a încheiat. https://tv8.md/2021/03/28/acordul-de-asistenta-financiara-nerambursabila-in-valoare-de-100-de-milioane-de-euro-dintre-romania-si-r-moldova-semnat-acum-zece-ani-s-a-incheiat/

23. Comisia Europeană „ENP Country Progress Report 2009 – Republic of Moldova", Brussels, SEC(2010) 523, 12 mai 2010.

24. Ciucu A. Relaţiile economice dintre România şi Republica Moldova: investiţii, schimburi comerciale şi alte lucruri bine de ştiut. Centrul român de politici europene. Fundaţia Soros, România, Policy Memo, 2010, nr. 24.

25. Caşu, I. Politica etno-culturală în Moldova Sovietică, (1944-1989). Caiete de Istorie, Fundaţia Forumului European pentru Istorie şi Cultură, An II, nr. 1(5) decembrie 2002, 3. Cojocaru, Gh. Politica Externă a Republicii Moldova, Chişinău, Civitas, 2001.

Prezentat: 30 noiembrie 2021.
E-mail: cristina.paunescu@mail.ru
svetlana.cebotari@mail.ru